

*Ірина Накашидзе,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри українознавства
Дніпропетровського національного університету
залізничного транспорту ім. акад. В. Лазаряна*

ЗВЕРНЕННЯ ДО ОБРАЗУ СТЕПУ ЯК ВИЯВ УКРАЇНСЬКОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ У ТВОРЧОСТІ УКРАЇНОМОВНИХ ПОЕТІВ КАНАДИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

У статті досліджується особливості художнього розкриття образу степу як вияву української ментальності у творчості україномовних поетів Канади (Яра Славутича, І. Темертея, В. Ворскло, В. Скорупського та ін.). Виявлено, що степ постає насамперед прикметою батьківщини-України, часто набуваючи архетипічного значення. Ліричний герой постійно порівнює знайомі з дитинства степові реалії із новим середовищем. На цьому тлі проявляється геоцентризм як складова менталітету українців, і втілюється опозиція чужина-батьківщина.

Ключові слова: україномовна поезія Канади, образ степу, архетип.

Фундаментом менталітету є архетипи – безсвідомі колективні уявлення, які втілюються в образах, символах, міфах – у всіх сферах духовного життя певної спільноти, визначають специфіку світобачення, картини світу тощо. Ментальність українців, визначена такими рисами як самозаглибленість, ліризм, кордоцентризм та філософічність, обумовлена особливостями ландшафту життєдіяльності нації. Ця риса в українській літературі найчастіше втілюється в образі степу, який викликає почуття безмежності, величності, на тлі якого прокидаються естетичне почуття і філософічна свідомість

Образ степу посідає особливе місце у площині української поезії. Міфологема степу за своєю значимістю для української нації не може бути інтерпретованою виключно як натурфілософський вияв, а творчість українських поетів часто стимулює до пошуків націософських та філософічних закономірностей буття степу в геоцентричній моделі українського міфопоетичного світу.

Не є винятком і творчість україномовних поетів у Канаді. Найяскравіше образ степу розкривається у ліриці Яра Славутича, В. Скорупського, Л. Тиховської, Т. Матвієнка та ін. Образ степу чи не найретельніше представляє образ України-батьківщини. Саме в поезіях про Україну представлено природу степу, що у більшості випадків набуває архетипічного змісту.

У деяких поезіях І. Темертея міфологему степу деталізує світ малої батьківщини, який зведено до образу села. Наприклад, у вірші "Степова пісня" степ асоціюється з дорогою додому і набуває значення візитної картки рідного краю:

Південний тихий степ, широкий і сяжний,

Рожденний ти для мандрів і походів.

Південний тихий степ – рай пам'яті моїй,

*Тобою ідучи, я знову вдома...*¹ (курсив автора – І. Н.).

Через низку епітетів ("широкий", "сяжний", "тихий") передано велич, безмежність та неосяжність степу, що спроектовує його образ на макрообраз України. Степ насамперед постає символом безмежності, своєрідною призмою, через яку ліричний герой дивиться на навколишній світ. Однією з особливостей поезії І. Темертея є повне злиття часу і простору в єдине ціле, що відобразилось і в розкритті образу степу. Так, юність ліричного героя співвідноситься з образом України, з якою пов'язано його молоді роки. "Ми юні. Щастя. Сонце. Степ"². В органічному єднанні щастя із Сонцем і Степом (Землею) постає глибинне людське почуття – першого кохання, першого поцілунку, захоплення природою рідного краю та життям взагалі.

Образ степу постає не тільки як географічна реалія, а і як архетипічний символ. Оригінально образ батьківщини виокреслено у поезії В. Ворскло із залученням концептів української природи, у характеристиці яких основним є порівняння із святковим одягом:

Степ як плахта, ввесь розшитий,

Річка – наче поясок,

І шепоче ніжно жито

Дивних тисячу казок³.

Міфологеми степу та річки (за образом якої – Дніпро) – образ України. В образі шепоту жита закодовано образ вітру: приємний і необхідний ліричній героїні як вісник з батьківщини.

Найчастіше до образу степу в характеристиці України звертається Яр Славутич, що зумовлено його біографією. Херсонські степи у його поезії – символ безмежності і безпосередня вказівка на простір батьківщини, що уточнюється зооморфними образами, функціонально підпорядкованими означенню української природи. Такий підхід до зображення України характерний для ранньої творчості Яра Славутича. За словами Т. Щерби, яка б проблема не хвилювала митця, якої б теми він не торкався – скрізь і завжди степовий "простір-світогляд" супроводжує поета, насичує все його творче життя: "Степ – це своєрідна призма, крізь яку він дивиться на навколишній світ. Степ – це мірило всього позитивного й негативного в його житті"⁴. Чільне місце у "степовому" поетичному доробку Яра Славутича посідає сонет "Степи Херсонщини", де у розвитку теми рідного краю, пам'яті про нього на чужині у цьому вірші в активній позиції образи степу, поля і верб:

Степи Херсонщини, поля питимі,

Соломоверхі клуні на току,

Розлогі верби в ранішньому димі, –

¹ Темертей І. Поезії / І. Темертей. – К.: Неопалима купина, 2004. – С. 27.

² Темертей І. Поезії / І. Темертей. – К.: Неопалима купина, 2004. – С. 409.

³ Ворскло В. Листи без адреси: Вибрані поезії / В. Ворскло. – Торонто, 1967. – С. 46.

⁴ Щерба Т. Поетичний світ Яра Славутича / Т. Щерба // Українська література в школі. – 2004. – № 9. – С. 58

Вас не забуду на своїм віку!⁵.

Пейзажні деталі поєднують ліричного героя з рідною землею, він наче перебуває в одному життєвому ритмі з нею, а сила рідної землі – це і його сила. Пізнання природного ареалу (поля, верби, осоки) створює відчуття гармонії, краси, довершеності.

Природа рідного краю – основний образ поезій про Україну і О. Зуєвського. Він жодного разу не називає свою батьківщину її безпосередній найменням – Україна, але тема України в ній "виявлена в зворушливих образах рідної природи, в тонких символах"⁶. Так, у поезії "Верхівців розкидані рої..." це степ, колосся:

Верхівців розкидані рої
Вкрили річку-море, що від рання
Почерез урочища свої
Золоте горнула хвилювання⁷.

Образ "верхівців розкидані рої" – образ колосся, на що вказує епітет "*золотий*" як його кольорова характеристика, розгорнута в картину "хвилювання" поля (колосся) у хвилях вранішнього вітру. Від споглядання колосся, що гойдається, в уяві ліричного героя виникають асоціації із морськими хвилями. Порівняння степу із річкою-морем, що підкреслює безмежність простору, як відомо, притаманне степовикам, у тому числі й письменникам.

Пейзаж України центральний у поезії "В степу" В. Скорупського:

Пахучий димовій роси
І зеленасті переливи.
Ніде ні краю, ні межі,
Блакить одна та співи, співи...⁸

Кольорові деталі ("*зеленасті переливи*", *блакить* й *дим*) створюють зоровий образ поєднання степу із небом, що для ліричного героя є "прапором весни"⁹. Образ співу можна трактувати двояко: з одного боку, це вказівка на працю людей у полі, що традиційно супроводжувалась піснями, з іншого – спів птахів у небі. До подібного пейзажу як характеристики України звертається Л. Тиховська, зокрема у поезії "Спокійно, маленький, засни...", що є колисковою піснею за жанром: "Тобі будуть снитися степи, / Що в обрії линуць в *блакить*"¹⁰, "Хай сняться зелені діброви, / широкі долини і гори"¹¹. Поетеса акцентує увагу на безмежності простору батьківщини ("*безберегість*") як сфери вираження "почуттів та емоцій", як "атрибуції українського менталітету"¹².

⁵ Славутич Яр. Твори. [У 5 т.] / Яр Славутич. – К: Дніпро, Едмонтон: Славута, 1998. – Т. 1: Поезії (1937–1997). – С. 23.

⁶ Одарченко П. Олег Зуєвський / П. Одарченко // Зуєвський О. "Я входжу в храм...": Поезії. Переклади. Статті. Матеріали до біографії / О. Зуєвський. – К.: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2007. – С. 488.

⁷ Зуєвський О. "Я входжу в храм...": Поезії. Переклади. Статті. Матеріали до біографії / О. Зуєвський. – К.: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2007. – С. 131.

⁸ Скорупський В. Весняний гомін: Поезії / В. Скорупський. – Зальцбург: Вид-во "Нові дні", 1946. – С. 28.

⁹ Скорупський В. Весняний гомін: Поезії / В. Скорупський. – Зальцбург: Вид-во "Нові дні", 1946. – С. 28.

¹⁰ Тиховська Лена. Ліра: поезії / Лена Тиховська. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2001. – С. 29.

¹¹ Тиховська Лена. Ліра: поезії / Лена Тиховська. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2001. – С. 29.

¹² Фоміна Л. Г. Міфологемний концепт лірики Миколи Вінграновського [Електрон. ресурс] / Л. Г. Фоміна. – Режим доступу. – http://bdpu.org/scientific_published/ukr_lit_2008/Fomina

З міфологемою степу пов'язано відчуття гармонії і в пейзажній ліриці Т. Матвієнка, зокрема у його вірші "Зазеленів роздол озиминою...":

Зазеленів роздол озиминою,
Мов простелив святкові скатерті,
На ній цвітуть розливи золоті
І виграють мережкою ясною¹³

Образ роздолу – прикмета безмежності простору батьківщини. Образ озимини є не лише згадкою про пшеницю як основну хліборобську культуру, а й натяком на родючість українських земель. Мажорного настрою поезії Т. Матвієнка надають порівняння квітучого поля із святковою скатертиною на столі. Образ скатертини екстраполює картину на майбутнє: восени буде чудовий урожай.

У поезії О. Гай-Головка образ степу набуває символічного значення, що пов'язане з мотивом свободи народу. Здобуття омріяної волі поет пов'язує з відновленням віри:

І люди побачать Бога
У церкві вкраїнського степу¹⁴.

Образ церкви степу – апогей у вираженні ідеалу духовності народу. Поєднання двох архетипних образів – церква та степ – підкреслює силу мужності, стійкості духу, єднання народу, що є умовою його незнищенності й процвітання у майбутньому.

Образ степу набуває символічного значення пам'яті про батьківщину в умовах проживання в еміграції. У поезії "Відповідна врода" Л. Коровника через образ степу розкрито глибину такої пам'яті: "Коли куди б не вів мене мій зір / Довкола степ квітками грає"¹⁵. Асоціативно визначено опозицію реально-ірреальне, що побудована на контрасті зорових образів, скорельованих на образ степу як міфологеми втраченої батьківщини.

Лірична героїня поезії "Ген за тридев'ять різних земель" С. Кузьменко, переймаючись проблемою етнічності дітей емігрантів, які вирости на чужині, перераховує архетипічні образи України:

Тільки як? Тільки як пояснити синові:
Степ розлогий під сонцем калиновим,
Гупіт яблука в соннім саду?¹⁶.

Образи степу, сонця, означених національною прикметою (калинове), не лише реалії топосу українця, а й символи його духовного зв'язку з батьківщиною, що навічно закарбовується у серці.

У такому контексті символічним є вибір псевдоніму П. Гавришем – Павло Степ – не лише як згадку про батьківщину, а і як вияв самоідентифікації як українця.

¹³ Хрестоматія з української літератури в Канаді. 1897–2000 / Упор. Яр Славутич, М. Шкандрій. – Едмонтон: Видавничий комітет "Слова", 2000. – С. 68.

¹⁴ Гай-Головка О. Поетичні твори: [У 3 т.] / О. Гай-Головка. – Т. 3 (1978–1997). – Тернопіль: Тайп, 1998. – С. 106.

¹⁵ Коровник Л. Струмені в пустелі: Поезії (1991–2002) / Л. Коровник. – Едмонтон: "Дорога правди"; – Луцьк: РТ МКФ "Християнське життя", 2003. – С. 58

¹⁶ Кузьменко С. Вічний проростень: Поезії / С. Кузьменко. – Торонто: Об'єднання українських письменників "Слово", 1981. – С. 24

Часто образ степу протиставляється образу прерій як прикмети «другої» батьківщини поетів-емігрантів – Канади, зокрема у творах Яра Славутича, Л. Мурович, В. Ворскло. Ліричний герой постійно порівнює знайомі з дитинства степові реалії із новим середовищем. На цьому тлі проявляється геоцентризм як складова менталітету українців, і втілюється опозиція чужина-батьківщина.

Чи не найповніше образ "другої" батьківщини зображено в поезії Яра Славутича, насамперед у збірці "Завойовники прерій". Невипадково поета позиціонують "співцем канадського заходу, Альберти, тобто прерій, які називають Канадською Україною"¹⁷. У поезії Яра Славутича на канадське тло перенесено українські реалії, насамперед реалії природи. Канадські прерії ліричний герой навіть називає "Степи херсонські Манітоби"¹⁸. Надання ознак рідної землі новому краю проходить три стадії: споглядання – пригадування – заміщення. Але повного заміщення не відбувається, бо Україна "В серцях не вмира"¹⁹. Ліричний герой поезії Яра Славутича у своїй свідомості перебуває одночасно у двох просторових площинах, на тлі яких оприявнюється опозиція реальне–ілюзорне.

Природа Канади – тема і поезії В. Ворскло "Канада – це роздолля прерій...":

Канада – це роздолля прерій,
Річки, озера і ліси.
Канада – це у всесвіт двері,
Де світло думки і краси²⁰.

Асоціативно така характеристика теж репрезентована на образ України. Образ всесвіту, з одного боку, свідчення віддаленості цієї країни від батьківщини ліричної героїні, її особистої свободи, з іншого боку – органічного співіснування людей з різних країн з різними моральними та релігійними переконаннями, до злиття їхніх культур в єдине ціле, "у скарб один"²¹.

Таким чином, для розкриття образу батьківщини поети-емігранти неодноразово звертались до образу степу. Це є свідченням геоцентризму як ментальної риси українців. Степ постає і як географічна реалія, і як символ України, поступово набираючи архетипічного значення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ворскло В. Лада: Поезії / В. Ворскло. – Торонто, 1977. – 490 с.
2. Ворскло В. Листи без адреси: Вибрані поезії / В. Ворскло. – Торонто, 1967. – 68 с.
3. Гай-Головко О. Поетичні твори: [У 3 т.] / О. Гай-Головко. – Т. 3 (1978–1997). – Тернопіль: Тайп, 1998. – 180 с.

¹⁷ Крижанівський С. Пора щедрих жнив (До 80-річчя Яра Славутича) / С. Крижанівський // Херсонський збірник: До 80-річчя Яра Славутича / Упор. А. Крат. – К.–Херсон: Дніпро, 1998. – С. 12.

¹⁸ Славутич Яр. Твори. [У 5 т.] / Яр Славутич. – К: Дніпро, Едмонтон: Славута, 1998. – Т. 1: Поезії (1937–1997). – С. 200.

¹⁹ Славутич Яр. Твори. [У 5 т.] / Яр Славутич. – К: Дніпро, Едмонтон: Славута, 1998. – Т. 1: Поезії (1937–1997). – С. 203

²⁰ Ворскло В. Лада: Поезії / В. Ворскло. – Торонто, 1977. – С. 406

²¹ Ворскло В. Лада: Поезії / В. Ворскло. – Торонто, 1977. – С. 407.

4. Зуєвський О. "Я входжу в храм...": Поезії. Переклади. Статті. Матеріали до біографії / О. Зуєвський. – К.: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2007. – 840 с.
5. Коровник Л. Струмені в пустелі: Поезії (1991-2002) / Л. Коровник. – Едмонтон: "Дорога правди"; – Луцьк: РТ МКФ "Християнське життя", 2003. – 376 с.
6. Крижанівський С. Пора щедрих жнив (До 80-річчя Яра Славутича) / С. Крижанівський // Херсонський збірник: До 80-річчя Яра Славутича / Упор. А. Крат. – К.–Херсон: Дніпро, 1998. – С. 7–15.
7. Кузьменко С. Вічний проростень: Поезії / С. Кузьменко. – Торонто: Об'єднання українських письменників "Слово", 1981. – 64 с.
8. Одарченко П. Олег Зуєвський / П. Одарченко // Зуєвський О. "Я входжу в храм...": Поезії. Переклади. Статті. Матеріали до біографії / О. Зуєвський. – К.: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2007. – С. 486-491.
9. Скорупський В. Весняний гомін: Поезії / В. Скорупський. – Зальцбург: Вид-во "Нові дні", 1946. – 48 с.
10. Славутич Яр. Твори. [У 5 т.] / Яр Славутич. – К.: Дніпро, Едмонтон: Славута, 1998. – Т. 1: Поезії (1937–1997). – 470 с.
11. Темертей І. Поезії / І. Темертей. – К.: Неопалима купина, 2004. – 512 с.
12. Тиховська Лена. Ліра: поезії / Лена Тиховська. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2001. – 80 с.
13. Фоміна Л. Г. Міфологемний концепт лірики Миколи Вінграновського [Електрон. ресурс] / Л. Г. Фоміна. – Режим доступу. – http://bdpu.org/scientific_published/ukr_lit_2008/Fomina
14. Хрестоматія з української літератури в Канаді. 1897–2000 / Упор. Яр Славутич, М. Шкандрій. – Едмонтон: Видавничий комітет "Слова", 2000. – 632 с.
15. Щерба Т. Поетичний світ Яра Славутича / Т. Щерба // Українська література в школі. – 2004. – № 9. – С. 57–63.

Appeal to Image of Steppe as an Expression of Ukrainian Mentality in Creativity of Ukrainian-Canadian Poets of the Second Half of 20th Century

The image of the steppe holds a special place in the plane of Ukrainian poetry. Mythologeme of the steppe in its importance for the Ukrainian nation cannot be interpreted only as an expression of natural. Work of Ukrainian poets often stimulates the search for national and philosophical patterns of life in steppe in geocentric model of Ukrainian mifopoetyc world.

The work of Ukrainian-Canadian poets is no exception. The brightest image of steppe is revealed in the lyrics of Yar Slavutych, V. Skorupskyj, L. Tichovska, T. Matviyenko and others. The image of steppe thoroughly represents the image of Ukraine as the motherland. The image of steppe appears not only as a geographical reality, but also as the archetypal symbol. The Steppe first of all appears as a symbol of boundlessness, as a kind of the prism through which the lyrical hero looks at the world.

Often the image of the steppe is opposed to the image of prairie as a sign of the poets-immigrants' "second" motherland – Canada, particularly in the works of Yar Slavutych, V. Vorsklo. Lyrical hero constantly compares the familiar from childhood steppe realities with the new environment. Against this background geocentrism appears as a component of the mentality of Ukrainian and the opposition motherland–foreign land is implemented.

Key words: Ukrainian-Canadian poetry, the image of steppe, the archetype.